

EDEBİ TÜRLER

1. ROMAN

Olmuş ya da olabilir nitelikteki olayları ve konuları ele alan edebî türlere Roman denir. Diğer türlerden ayrılan en önemli özelliği, uzunluğudur. Romanlarda, toplumsal olaylar ve ilişkiler gerçeklere uygun bir tarzda ele alınır.

"Roman" kelimesi, Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halk kitlelerinin konuştuğu halk Latinesine verilen addır. Sonraları herkesin anlayabilmesi için bu dille yazılan destan ve hikâyelere "roman" adı verilmiştir. Kelimenin aslı buradan gelir.

Türk edebiyatında önceki yüzyıllarda roman türüne benzer edebî eserler mevcuttur. Bunlar:

1. Halk Hikâyeleri (*Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin* gibi.)
2. Meddah Hikâyeleri
3. Dinî Hikâyeler (Hz. Ali'nin Cenkleri gibi)
4. Destanî Hikâyeler (Dede Korkut Hikâyeleri, Battal Gazi Destanı gibi)

Avrupaî tarzda ilk roman, Tanzimat döneminde yazılmıştır. Namık Kemal'in "*İntibah*", ilk Türk romanıdır. Nabizâde Nazım'ın "*Karabibik*", ilk köy romanıdır. Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği "*Telemak*", ilk çeviri romandır.

Romanlar, işlenen konularına göre şu çeşitlere ayrılır:

1. Tarihî romanlar
2. Macera romanları
3. Polis romanları (Macera ve heyecan duygularını artıran romanlar)
4. Egzotik romanlar (Yabancı ülkelerin toplumsal özelliklerini, geleneklerini anlatan romanlar)
5. Köy romanları
6. Sosyal içerikli romanlar
7. Psikolojik tahlil romanları

Roman tanıtımı

Yayınevleri tarafından tanıtılacak romanın konusu, özel yanı, edebî değeri, sayfa adedi ve bedeli artık yalnızca söz konusu romanın arka kapağında değil, internet sayfalarında da yer almaktadır.

a) İnternet tanıtımı

Örnek metin:

Eserin adı – Yazarı : Toprak Ana - Cengiz Aytmatov

Yayınevi – Yayın yılı : Ötüken Yay. İst. 1995

Yayına hazırlayan : çev. Refik Özdek

Eserin konusu

Toprak Ana, ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un en güzel romanlarından biridir.

Bu eserde, savaş meydanında eşini ve üç oğlunu kaybeden kahraman bir ananın, zor zamanlarda dişi-tırnağı ile işlediği, kanı ve teriyle suladığı toprakla dertleşmesini okuyoruz. İnsan sevgisinin, çalışkanlığın ve fedakârlığın nasıl kutsal bir yüceliğe ulaştığını en çarpıcı örnekleriyle görüyoruz.

Yetiştirdiği buğdayı kendisine bir avuç ayıramadan cephedeki asker için gönderen Kırgız köylüsünün İkinci Dünya Savaşı sırasında çektiği sıkıntıları, acıları da film seyrederek gibi görüyoruz.

Bu kadar da değil... Aytmatov, güçlü kalemıyla, aşk ve nefreti, iyi ile kötüyü yüzleştiriyor, okuru heyecandan heyecana sürüklüyor ve düşündürüyor. Zevkle okuyacağınızdan eminiz.

Özel yanı:

Kitap düzeni : ISBN 975-437-154-7, 144 s.3. hamur kâğıda

Fiyatı : .....

Temin edileceği adres : Ötüken Yay

Not

- Yayınevinin kendi tanıtımından alınmıştır.

2. ÖYKÜ (HİKÂYE)

Önemli farklılıkları olmakla birlikte "*küçük roman*" şeklinde tanımlanabilir. Milli kültürümüzün önemli parçalarından "*Dede Korkut Hikâyeleri*", "*destanlar*" ve "*halk masalları*"nı saymazsak, Avrupaî tarzda ilk hikâyeler, Tanzimat Edebiyatı döneminde görülür.

İlk hikâye kitabı, *Emin Nihat*'ın "*Müsameretnâme*"sidir. Bu kitapta toplanan hikâyelerin kuruluşu, işlenişi "*Binbir Gece Masalları*"na benzer.

Dünya hikâyeciliğinde iki hikâye tarzı hâkimdir. Bunlar:

1. Maupassant Tarzı

Hikâyede asıl olan "*olay*" dır. Okuyucunun hikâyeyi şöyle ya da böyle yorumlamasına imkân verilmez. Çünkü hikâyedeki olay, mantıklı bir seyir hâlinde takip eder. Kişilerin portreleri, özenle ve ayrıntılı olarak çizilir.

Ömer Seyfettin, Samet Ağaoğlu, Haldun Taner, Oktay Akbal, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Osman Cemal Kaygılı, Sermet Muhtar Alus, Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri Maupassant tarzındadır.

2. Çehov Tarzı

Hikâyede asıl olan "*olay*" değildir. Hikâye, sona erdiği zaman her şey bitmiş değildir. Hikâye, asıl bundan sonra başlıyor demektir. Zira kişiler tamamıyla tanıtılmadığı, olaylarda kesinlik hâkim olmadığı için okuyucunun hayal kurması devamlı hareket hâlinde ve kendine göre yorumlar yapmaya uygundur.

Memduh Şevket Esendal, Sait Faik Abasıyanık, Tarık Buğra gibi yazarlarımız kısmen Maupassant tarzında ise de esas itibariyle Çehov tarzında yazmışlardır.

3. TİYATRO

Batılı tiyatro eserlerinin kaynağı Eski Yunan'dır. Eski Yunan'daki bağ bozumu tanrısı "*Dionizos*" adına düzenlenen şenliklerden ortaya çıktığı bilinmektedir. İlk tiyatro ürünleri "*trajedi*"dir. Sonraları ise "*dram*", "*komedi*", "*müzikal komedi*" gibi türlerde tiyatro eserleri görülmektedir. "*Bale*" ve "*opera*" da batılı anlamdaki tiyatro türlerindendir.

A. Trajedi

"*Çok acıklı, yürekler acısı*" anlamına gelmektedir. Oyun türü olan trajedinin konusu da çok acıklı konulardır. Trajedide olaylar, genellikle tarihten ve efsanelerden alınır. Kişiler ise; eski Yunan tanrıları başta olmak üzere, hükümdarlar ve soylulardır.

B. Komedi

İnsanların, olayların gülünç yönlerini sunan, hem güldüren, hem eğlendiren ve hem de iğneleyen bir tür tiyatrodur.

C. Dram

Trajedi ile komedi arasında bir tür sahne eseridir. Türkçe karşılığı "*acıklı olay*" dır. Konularını günlük olaylardan ya da tarihten alabilir. Kişiler; halk arasından seçilir. Olay; hem acıklı, hem güldürücü olabilir.

D. Müzikli Tiyatro

GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU

Geleneksel Türk tiyatrosu içinde orta oyunlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. *Kavuklu* ve *Pişekâr*; orta oyunlarında sıkça görülen sembolik kahramanlardır. Bu kişiler; yine, geleneksel tiyatromuzun önemli kahramanları *Karagöz* ile *Hacivat*'ın karşılığıdır.

Kavuklu, bilimsel anlayıştan uzak, fakat ârif, halk adamını temsil etmektedir. Pişekâr ise, Osmanlıca kelimeler kullanmakta yetenekli, okumuş insanı temsil etmektedir. Her ikisi de birbirlerinin açık yönlerini tamamlayan önemli tiplerdir. Bunlar, orta oyunlarında mizahî unsurlarla topluma mesajlar verir ve insanları bilgilendirirler.

Geleneksel Türk Tiyatrosunun Çeşitleri

1. Meddahlık

Bir kişinin tek başına hazırladığı oyun çeşididir. Kelime anlamı "*metheden* = övgücü" demektir. Meddah, anlattığı olay ya da hikâyeyi seyirci önünde çeşitli hareket ve taklitlerle canlandırır. Bu şekilde insanlar, eğlenirken düşünme imkânı bulur.

2. Karagöz

Gölge oyunudur. Beyaz bir perde üzerinde çeşitli insan tiplerinin canlandırılmasıdır. Bu oyunlar, "*Karagözcü*" adı verilen usta bir sanatçı tarafından perdeye yansıtılır. Oyunun başkahramanı "*Karagöz*", okumamış, ama zeki ve anlayışlı bir halk adamıdır. İkinci kahraman "*Hacivat*" ise, Karagöz'e zıt kişilikte bir insandır. Arapça ve Farsça kelimelerle konuşur, zaman zaman bilgiçlik taslar.

Karagöz, Türklere özgü bir oyundur. Çünkü çok eskiden beri Türkler, çeşitli adlar altında Karagöz oyununu biliyor ve oynatıyorlardı. Hatta, Avrupa'da "*Çin gölgeleri*" diye adlandırılan gölge oyununun bile Karagöz' den geldiğini yapılan araştırmalar gösterir.

Bu oyun, Osmanlı Türkleri arasında uzun zaman yaşadı. Batılı anlamda tiyatro türünün edebiyatımıza girmesinden sonra yavaş yavaş önemini kaybetti.

Karagöz'deki diğer önemli tipler de şunlardır:

Çelebi, Tuzsuz Deli Bekir, Yahudi, Ermeni, Rum Doktor, Frenk, Arap, Acem, Arnavut, Trabzonlu, Rumelili vb.

3. Orta Oyunu

Orta oyunu, açık bir meydana oynanır. Seyirciler bu meydanın etrafını çepeçevre kuşatırlar. Ancak bir tarafını açık bırakırlar. Oyuncular, oyundan önce oradan meydana dahil olurlar. Çağdaş Türk tiyatrosuna en yakın örnektir. Konular ve tipler olarak Karagöz'e çok benzer. En ünlü tipleri *Kavuklu* ve *Pişekâr*'dır. Ayrıca; "*Balama (Rum)*", "*Frenk*" ve "*zenne*" tipleri de bulunmaktadır. Günümüzde, bazı köy ve kasabalarda, orta oyunları bütün canlılığı ile hâlâ devam eder.

4. RÖPORTAJ

Yazarın, kişi, eşya, eser, olay ya da bir yerle ilgili olarak yaptığı incelemelerini, gördüklerini, duyduklarını, gözlemlerini, konuyla ilgili konuşmaları fotoğraflarla süsleyerek yazdığı gazete ve dergi yazılarına röportaj denir.

Röportaj yapacak kişide üstün bir görüş, anlayış ve gözlem yeteneği olmalıdır. Röportaj, bir çeşit haberdır. Fakat röportajda bilgiden başka, yazarın izlenimleri, düşünceleri, görüşleri de yer alır.

Röportaj türü, gazeteciliğin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, röportaj, özellikle gazetecilerin uyguladığı bir türdür. Günümüzde radyo ve televizyonlar da çok önemli bir röportaj aracıdır.

Örnek metin:

AŞIYAN MÜZESİ

Daha dün hafızadaydılar. Bugün kitapları okunmaz oldu. Kimini yerdik, kimini övdük, övülenler mi büyüktü, yerilenler mi küçüktü.? Hayır, hayatlarını bir sarp yolda harcayanlara, muhakkak bugünü şiddetle arzu eden, onun olması için çare arayanlara, işte onlara lâıyk bir tepede, bir müze yaptık. Bir gün kendinden öncekilerin neler yaptığını anlamağa çalışan bir yanar kafalı çocuk bu yoldan geçecek, orada kendisinin yürümek istediğı yolu açanların elbiselerini, mektuplarını, terliklerini, gözlüklerini, resimlerini, el yazılarını, kamış kalemlerini, hırkalarını bulacak; yazılarını anlayamadığı bu insanların hatıralarıyla kendi zamanını ölçecek. Belki de elbiselerinin bitpazarında satılacağını, yamalı potinlerinin bir balıkçının oltasında çıkacağını, gözlüğünün bir çöplükte, kravatının artık bir bele bile bağlanamayacak halde olduğunu, ama şiirlerinin dudaklarda ve kalplerde kalacağını düşünebilirse, bunu şu müzedeki adamlara borçlu olduğunu unutmamalıdır.

.....

Kapıdan girince hemen müze başlıyor. İşte Hâmid'in hâtıraları: Sağda muhteşem, fevkalâde rahat empire koltuklar. Ortada camekânın alt gözünde tek gözlüğü, nişanları, Lüsıyen Hanım'ın lepiska saçları, operalarda sahne seyretmeğe mahsus saplı dürbün. Biraz ötede, karşıda Hâmid'in Mecit Efendi tarafından yapılmış boydan boya yağlıboya portresi. Bir fotoğraftan yapıldığı besbelli.

.....

Şimdi Fikret'leyiz. Müze Müdürü:

— Evini gezdikçe, bir vesika daha buldukça, etrafıma baktıkça, onu düşündükçe memleketini ne kadar sevmiş bir adam olduğunu daha iyi anlıyorum...- diyor.

İşte Aşıyan'ı ziyaret defteri. 19 Ağustos 1918'de Mustafa Kemal imzasına rastlıyoruz. Süleyman Nazif ve Sait Ali ile beraber Aşıyan'ı ziyaret etmişler.

.....

Sait Faik Abasıyanık, Röportajlar

5. ŞİİR

Şiir (aslı Arapça şi'r, çoğulu eş'ar; kök anlamı:anlama,fehm, idrak), **edebiyat sanatının bir türüdür. Dili kullanarak insan üzerinde en yoğun, en etkili, en güçlü, en gerekli izlenimleri yaratan sanat gücüdür.**

Şiirin tanımı yapılırken şiiri, şiir olmayandan ayıran bazı ölçekler üzerinde durulur. Edebiyat çevrelerinde her ölçülü ve uyaklı yazının, nazmın şiir olmadığı hususunda görüş birliğı söz konusudur.

Şiirin işlevi ve diğer sanatlara olan mesafesi hakkında ise Ahmet Haşim'in tespitleri dikkate değer bulunur:

Şiir ne bir hakikat habercisi, ne bir belagatli insan, ne de kanun yapıcısıdır. Şairin dili 'düzyazı' gibi anlaşılmaq için değil, fakat duyulmaq üzere vücut bulmuş, musiki ile söz arasında, sözden çok musikiye yakın ara bir dildir. Düzyazıda anlatımın oluşması için mecbur olan unsurların hiçbirisi şiir için söz konusu olamaz. Şiir ile

düzyazı bu bakımdan birbirleriyle oran ve ilgisi olmayan düzenlere bağlı, ayrı alanlarda, ayrı boyut ve biçimler üzerinde yükselen ayrı iki mimaridir. Düzyazıyı doğuran akıl ve mantık; şiirin ise, idrak bölgeleri dışında, sır ve meçhullerin geceleri içine gömülmüş, yalnız aydın sularının ışıkları zaman zaman duyarlık ufkuna yansıyan mukaddes ve isimsiz kaynaktır.

Şiir, nesre çevrilemeyen nazımdır.

Ahmet Haşim, Mukaddime'den

Örnek metin

ÇAKIL

Seni düşünürken
Bir çakıl taşı ısınır içimde
Bir kuş gelir yüreğimin ucuna konar
Bir gelincik açılır ansızın
Bir gelincik sinsi sinsi kanar

Seni düşünürken
Bir erik ağacı tepeden tırnağa donanır
Deliler gibi dönmeğe başlar
Döndükçe yumak yumak çözülür
Çözüldükçe ufalır küçülür
Çekirdeği henüz süt bağlamış
Masmavi bir erik kesilir ağzımda
Dokundukça yanar dudaklarım

Seni düşünürken
Bir çakıl taşı ısınır içimde.

Bedri Rahmi EYÜBOĞLU

6. FIKRA

Fıkra (anekdot): Belli bir amacı, savunulan bir düşünceyi ele alan ve bunu en kısa yoldan anlatan, mizah ve hiciv unsurlarını da içinde barındıran sözlü ya da yazılı hikâyelerdir.

Bir yazarın günlük olaylara ya da ülke ve toplum sorunlarına ait her hangi bir konu üzerinde kişisel görüş ve düşüncelerini anlatan düz yazılara *fıkra* denir.

Hareketli, ilgi çekici olması, savunulan bir düşünceyi içine almasından başka bir devrin, bir insanın, belli bir zamanın ya da sınıfın özelliklerini, siyasî, sosyal vb. günlük her türlü olay ve sorunlarına yer vermesi fıkraların belirgin özelliklerindendir.

Türk edebiyatında fıkra, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazetelerle (İlk özel gazete 1860 yılında yayın hayatına giren "*Tercüman-ı Ahvâl*" dir.) birlikte görüldü. Başlangıçta sadece siyasî ve sosyal konular etrafında yazılan fıkralar, zaman içinde sınırlarını genişletmiş, bugün sanattan spora, ekonomiden siyasete kadar toplumun günlük bütün sorunlarını kuşatmıştır.

Fıkralar:

1. Gazete fıkraları,
  2. Küçük hikâye niteliğindeki nükteli ve güldürü fıkraları,
- olmak üzere iki türdür.

1. Gazete fıkraları

Genellikle, günlük gazetelerin belirli köşelerinde yayımlanan bu tür fıkralarda ortaya konan sorunlar kısa, yalın ve akıcı bir üslupla anlatılır. Okuyucunun ilgisini sürekli olarak canlı tutabilmek için, fıkra yazarlarının konularında tekrarlara düşmemesi, kapsamlı bir kavrayış gücüne, derin bir kültür zenginliğine ve geçmişle günlük olayları kaynaştırabilme ustalığına sahip olması gerekir.

Örnek metin:

TEKNİK ve KÜLTÜR

“Teknik üzerinde ihtilaf yoktur. Köylüye varıncaya kadar, herkes onun mahiyetini, lüzumunu ve ehemmiyetini bilir. Tekniksiz elektriğin yanmayacağını, motorlu vasıtaların ve traktörlerin işlemeyeceğini, hatta, ekmek yenmeyeceğini bilir. En geri toplumlarda bile tekniğin tanrılaştırıldığı bir devirdeyiz. Türkiye’de teknik sevgisi, bir çeşit makine aşkı hâlinde, yalnız şehirleri değil, en tenhâ dağ başlarını sarmıştır ve bu, kalkınmak için şahlanan bir millete ilerleme hamlesi veren hayırlı bir sevgidir.

Fakat kültürsüz teknik olamayacağını, kültürsüz hiçbir şey, hukuk ve ahlâk, san’at ve güzellik olmadan medeni bir toplum düzeni olamayacağını herkes bilmez. En zeki devlet adamlarımız bile bunu bazen unuturlar. Halkta, hükümette, hatta münevverde bir kültür korkusu bile vardır. Zihin yorucu, karışık, lüzumsuz bir faaliyet şeklinden kaçır gibi, kültüre karşı, saygı ile karışık bir çekingenlik duyulur.

Tekniğin lüzumunu anlamak kolay, çünkü maddi nimetleri çocuğun bile idrak edeceği kadar açıktır. Fakat onu ve her şeyi yaratan kültür, elektrik gibi yanmaz, otomobil gibi yürümez, asansör gibi inip çıkmaz, tayyare gibi uçmaz. Yanar da, yürür de, uçar da, yükselir de, fakat gözle görünmez. Anlaşılması için, yaşanmış bilgilerin dolgunluğu lâzımdır. Bir sürü işlerle yüklü günlük hayatının bir iki saatini kültür eseri ve dergisi

okumaya ayıran kaç kişi vardır? Bunu her sabah yüzünü yıkar ve tıraş olur gibi vazife edinmeyenler arasında, kendini münevver sananlar pek çok, sâhici münevver hiç yoktur.

Muazzam kültür memleketi Fransa’da bile, Yüksek İstihsâl Komiseri Ardent diyor ki: “Şikâyet ettiğimiz bu hayat ve istihsâl şartlarından kurtulmamız için, teknikten evvel, bir fikir inkılâbı ve kültür kalkınmasına ihtiyaç vardır.”

Biz kültürsüz bir teknik kalkınmanın mümkün olabileceğine inanmış, saf insanlar mıyız? Biz kültürün sadece okullarda elde edilmesine imkân olmayan, meslek şubelerinin ve bütün memleketin havasını dolduran evrensel bir ışık olduğunu anlamamış, idrâk gözü derin sebepler âlemine kapalı, yarım şuurlu mahluklar mıyız? Nedir bu halimiz, bayanlar, baylar?

Bu yazının sonunda, bütün söylediklerimin boşa mı gittiğini anlamamış olmanın huzursuzluğu içindeyim ve mübalağasız, kırk yıldan beri, kültürü memlekete mal etmek için yaptığım her naçiz hamleden sonra, şüphem aynı şüphedir.”

Peyami Safa

2. Küçük hikâye niteliğindeki nükteli fıkralar

Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve Bektaşî fıkraları bu türdendir. Tanınmış kişileri ya da hayvanları ele alıp, bir hikâye tarzında, kısa ve öz olarak, ince zekâ oyunları taşıyan nükteli bir dille, sohbet biçimindedir.

Fıkraların konularını, o çevrenin dikkatini çeken, iz bırakan sorunlar, olaylar, hareketler, sözler ve kişilik özellikleri oluşturur. Bu tür fıkralar, önce ağızdan ağza dolaşır; sonra bazı yazarlar tarafından çeşitli münasebetlerle yazıya geçirilir. Ayrıca bunlar, gerçeğe dayandığı için, araştırmalarda kaynak olarak da kullanılır.

Örnek metin:

ELÇİYE LÜZUM YOK BEN GELİYORUM

Yavuz Sultan Selim 1515 yılında Dulkadiroğlu’nu Turnadağı savaşında mağlûp ederek, bu ülkeyi de sınırları içine katmıştı. Ancak Mısır Sultanı Gansu Gavri bir elçi göndererek, yapılan işgali protesto ediyordu. Elçi, Türk hakanına:

- “Hutbelerde sultanımızın adı okunan memleketleri iade ediniz!” dediğinde Yavuz da şöyle cevap verdi:

- “Sultanınıza söyleyin, hutbe ve sikkede adının muhafazasını bizim memleketimiz olan Anadolu’da değil, Mısır’da düşünsün”.

Elçi başını yere eğip:

- “Ben bunları sultanıma nasıl söylerim, siz bir elçi gönderin de o söylesin.” deyince

Yavuz da:

- "Elçiye lüzum yok, Mısır'a ben geliyorum." dedi.

Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları

7. MAKALE

Genelde iddia-ispat yazısı olarak bilinen makalenin temel ögesi düşüncedir.

Seçilen bir konuda bilgi vermek, bir konuya açıklık getirmek, yeni veya orijinal bir görüş ve düşüncüyü savunmak, ele alınan konu üzerinde yapılan inceleme ve araştırma sonuçlarına göre delillerle bu görüş ve düşünceleri desteklemek ve doğruluğunu ispatlamak amacıyla yazılan bilimsel (ilmî) gazete ve dergi yazılarıdır.

Gazete makaleleri günlük olaylara, dergi makaleleri ise akademik konulara dayanır. Makale, gazetenin ilk sayfasının birinci sütununda yayımlanmışsa "*başmakale*" ya da "*başyazı*", yazarlarına da "*başmuharir*" ya da "*başyazar*" denir.

Makaleyi okutacak en önemli öğelerin başında, seçilen *başlık* ve giriş bölümünde *konunun takdimi* gelir. Makale yazarı; ele almış olduğu konuyu, her yönü ile açıklamak, inandırıcı olmak ve düşüncelerini benimsetebilmek için, araştırmak ve anlatımını belli bir plan dâhilinde ortaya koymak zorundadır.

Makalede temel öge, *düşüncedir*. Makale; bir düşüncüyü, bir görüşü, bir amacı, bir gerçeği geniş halk kitlelerine sunarken yol gösterici, inanç verici, görev ve sorumluluk duygusunu aşılایıcı özellikleri de taşımalıdır. Toplumun bozuk düzeni, iş ve yönetimindeki aksaklıkları, düşünce, sanat ve uygarlık alanındaki gerilik ve eksiklikleri ve bütün bunların giderilmesi için gerekli çareler, makalelerde anlatılır. Bu nedenle, makale yazarı; her şeyden önce çok zengin bir bilgi birimine sahip olmalıdır.

Başmakale örneği (gazete yazısı olarak)

BİR ÇAĞDAŞ ADAM

Göreve geldiği günden beri, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun, çağımızın değerleriyle çatışan tek cümlesine tanık olmadık.

Kuran'ı veya Hazreti Muhammed'in sözlerinden oluşan "hadisleri" kaynak gösteren pek çok bilim ve din adamının bildiğini Bardakoğlu bilmiyor mu?

Hem onları biliyor, hem de çağımızı.

Nitekim Bardakoğlu, kimsenin itiraz etmediği "başörtüsü" yerine çok kişinin itiraz ettiği "türban"ı hiçbir zaman "İslami inancın vazgeçilmezi" olarak savunmadı. Öyle sanıyoruz ki bunu, türbanın bir inanç sorunu olmaktan çıkartılıp bir "siyasal kavga" aracı yapıldığını gördüğü için yapmadı.

Bardakoğlu biliyorsunuz Hazreti Muhammed'in söylediği ileri sürülen hadislerin hangilerinin doğru, hangilerinin uydurma olduğunu ortaya çıkartacak bir çalışmayı başlatmak gibi cesur bir adım attı. Maksudı özellikle "kadına yönelik şiddeti" Hazreti Muhammed'in de desteklediği anlamına gelen hadislerin gerçeğe uygun olup olmadığını ortaya çıkarmaktı.

O örnekte de görüldüğü gibi Bardakoğlu, "İslami" değerlerle "çağdaş insani değerleri" çatıştırmaya değil, tam tersine bu iki değerler dünyasını barıştırmaya, bağdaştırmaya hep itina etti.

Bardakoğlu'nun dikkate değer kişiliği, arkadaşımız Okan Konuralp'e verdiği son demeçle bir kere daha karşımıza çıkınca, yukarıdaki satırları yazmaktan kendimizi alamadık.

Bardakoğlu dindarları, sırf zevk için avlanmaktan kaçınmaya çağırmış. Sözlerinin çok da sağlam bir mantığı var:

"Avcı dernekleri işlevlerini yeniden gözden geçirmelidir. 21. yüzyılda insanlık zevk için hayvan öldürmeyi terk etmelidir.

(...) Şartları bir kez daha açıklayayım; elinizde son derece gelişmiş silahlarla yaptığınız avcılıkla neyi ispat edeceksiniz? Zaten hayvanların yaşam alanı iyice daraldı, bir de biz avlanarak o dar alanda hayvanlara dünyayı cehennem ediyoruz."

Bardakoğlu bir İslam toplumu olarak bu konulardaki durumumuzu da tüm açıklığıyla ortaya koymuş:

"İslam dünyası çevre bilinci ve hukuku açısından çok iyi bir durumda değil. Bunu kabul etmemiz gerekiyor. (...) Bir zamanlar insanoğlu ile hayvanların şartları daha yakınmış birbirlerine. (...) Öncelikli olarak ihtiyacı olduğu için avcılık yapmıştır insanoğlu. Ama şimdi dakikada yüzlerce mermi atan otomatik tüfeklerle (...) insanoğlunun doğaya çıkıp hayvanların gücüyle yarışmasını anlamak mümkün değil! Eşit şartlarda değilsiniz ki."

Gerçekten "avcı"lar yaptıklarını bir de "etik" açıdan sorgulamalıdır.

Bardakoğlu, "Kurban Bayramı'nda kurban kesilmesinin bir ibadet olduğunu" vurguladıktan sonra, "ancak kurban kesiminin çevre bilinciyle" yapılmasını tavsiye etmiş. Ama "kurban" konusunda da çağdaş bir mesaj vererek:

"Şahısların karşılanması sırasında ya da bina açılışlarında 'kan akıtmak hayırdır' anlayışıyla kurban kesilmesini tekrar düşünmeliyiz. Kurban keseceğinize, öğrencilere burs verin, fakir doyurun" demiş.

Şimdi lütfen söyleyin, bu adam mı iyi Müslümandır, suratında "sevgi"den eser olmayan sakallı, cüppeli, kirli, poturlu, takkeli yobazlar mı?

Oktay Ekşi, Hürriyet, 8 Temmuz 2006

8. DENEME (MUSÂHABE-ESSAI)

Bir yazarın, herhangi bir konu üzerinde kesin sonuçlara gitmeden, iddiasız ve ispatsız kişisel görüş ve düşüncelerini, içtenlikle belirttiği yazı türüdür. Diğer bir deyişle, *kalem denemesi* (tecrübe-i kalem) anlamına da gelen deneme; konularını edebiyat, kültür, sanat, bilim, felsefe ve siyaset dallarından alır.

Fransız edebiyatında *Montaigne* (1533-1592), İngiliz edebiyatında *Bacon* (1561-1626), denemelerini zengin bir kültür ve içtenlik dolu güçlü anlatımla yazarak, okuyucularını sürüklemişlerdir.

Türk edebiyatında, bu türün en başarılı örneklerini, Ahmet Haşim (*Bize Göre*), Falih Rıfkı Atay (*Eski Saat*), Suut Kemal Yetkin (*Edebiyat Konuşmaları*), Nurullah Ataç (*Diyelim*), Sabahattin Eyüboğlu (*Mavi ve Kara*), Salâh Birsell (*Kendimle Konuşmalar*), Tahsin Yücel (*Yazın ve Yaşam*), Mehmet Kaplan (*Kültür ve Dil*) adlı eserleriyle sunmuşlardır.

Hayat, ölüm, aşk, gurbet, sanat, siyaset, din, edebiyat, ahlak, sevinç, üzüntü, kitap, şiir, roman, kültür, cesaret, kahramanlık ve daha başka akla gelebilecek, kişi ve toplumla ilgili her konu üzerinde deneme yazılabilir.

Denemelerde konular kişisel bir anlayışla işlenir; çeşitli yazarların aynı konudaki düşünce, zevk ve inanışlarını vermesi bakımından önemlidir. Sıkı kayıtlara bağlı olmayan, serbest bir kompozisyon örgüsü vardır. Yazar, kendi kendisiyle konuşuyormuş gibidir, belirli bir planı yoktur. Denemenin başarısı, yazarının dildeki ustalığı kadar, geniş bir dünya görüşüne sahip olması ve kültürü ile de doğru orantılıdır.

Edebiyat türleri içinde en zor yazılan, fakat en ilgi çekici olanıdır. Bir taraftan *anı* türünün diğer taraftan da *günlük* türünün özelliklerini de içinde barındırır. Ayrıca deneme; ne makale gibi bir düşünceyi kesin sonuca bağlar, ne de eleştiri gibi bir değer yargısına varma amacı güder.

Örnek metin:

NASIL KONUŞMALI

“Sözümün akışını bozup güzel tümceler aramaktansa güzel tümceleri bozup sözümün akışına uydurmayı daha doğru bulurum. Bir sözün ardından koşmamalıyız, söz bizim ardımızdan koşmalı, işimize yaramalı. Söylediğimiz şeyler sözlerimizi almalı ve dinleyenin kafasını öyle doldurmalı ki artık sözcüklerini hatırlayamasın. İster kağıt üstünde olsun, ister ağızdan, benim sevdiğim konuşma, düpedüz, içten gelen, lezzetli, şiirli, sıkı ve kısa kesen bir konuşmadır. Güç olsun zararı yok; ama sıkıcı olmasın; süsten, özentiden kaçsın, düzensiz, gelişigüzel ve korkmadan yürüsün. Dinleyen, her yediği lokmayı tadararak yesin. Konuşma, Sueton’un Julius Caesar’ın konuşması için dediği gibi, askerçe olsun; ama ukalaca, avukatça, vaizce olmasın.

Söylev sanatı, insanı söyleyeceğinden uzaklaştırıp, kendi yoluna çeker. Gösteriş için herkesten başka türlü giyinmek, gülünç kılıklara girmek nasıl pısrıklık, korkaklıksa, konuşmada bilinmedik kelimeler, duyulmadık tümceler aramak da bir medreseli çocuk çabasıdır. Ah, keşke Paris 'in zerzevat çarşısında kullanılan kelimelerle konuşabilsem!"

Montaigne, Denemeler

9. ELEŞTİRİ (TENKİT)

Bir sanat ya da düşünce eserini tanıtırken, zayıf ve güçlü yönlerini belirtme, bir yazarın gerçek değerini yansıtmaya amacıyla yazılan yazılara eleştiri (*tenkit*) denir.

Eleştiri (tenkit), bir şeye kıymet biçme, o şeyi kıymetlendirme demektir. Aslı Yunanca "*Kritikos*" kelimesinden gelen "*Critic*" (hükmetme) karşılığı olarak dilimizde kullandığımız "*tenkit*" kelimesi "*nakd*" kökünden türemiştir. "*Nakd*", bir şeyi satın alırken verilen akçe, kıymet ölçüsüdür ve tenkit, o şeyi kıymetlendirme anlamını taşır.

Bir eser ya da yazar hakkında inceleme yapan ve bir değer yargısına varan kişiye eleştirmen (*münekkit / tenkitçi*) denir. Eleştirmen; düşünce, sanat ve edebiyat alanında topluma yarar sağlayan; sanatın, sanatçının ve toplumun yol göstericisi olan; eserlerdeki zenginlikleri gözler önüne seren; okuyucuya kılavuzluk yapan kişidir.

Eleştiride amaç; iyi olanın değerini ortaya koymak, sanatı unutulmaktan kurtarmak, iyi olmayana ve kötüye fırsat vermemektir. Eleştiri yapmak için inceleme yapmasını bilmek gerekir. İnceleme yoluyla, eleştirilecek olan şey tanıtılır, sonra eleştiriye geçilerek olumlu ve olumsuz yanlar bulunur ve bir yargıya varılır.

Ahmet Haşım, eleştirmen ve eleştirinin değerini şöyle aktarır:

"Her düşünce otlağından, topal ve yaralı bir hayvan gibi, sopa ile taşla, tekme ile uzaklaştırılan eleştirici, gerçekte, insan zekâsının en etkili hizmet edicilerinden biridir. Gelecek şafaklara doğru yürüyen kafilenin ta önünde, umudun bayraklarını dalgalandıran onun koludur."

10. ANILAR (HATIRAT)

Tanınmış bir kişinin başından geçen ya da tanıdığı olduğu olayları anlatan bir yazı türüdür. Anılarda anlatılanlar, yazarı tarafından yaşanmış ve gözlemlenmiş olaylar olduğundan en gerçekçi yazı türü olarak kabul edilir.

Edebiyat dünyasının en yaygın türlerinden olan anıların önde gelen özelliği, yazarının hayatının belli bir kesitini alması ve çok daha sonraları metne dönüştürülmesidir. Anı bu anlamda konusunu "geçmiş zaman"dan alan yazılardır.

Anı (hatırat) ile *günlük*, çok karıştırılan iki türdür. Bu iki türün en önemli ayrılığı günlüklerin yaşanırken, anıların ise hayatta ya da ömrün sonunda kaleme alınmalarıdır.

Her ne sebeple kaleme alınırsa alınsın anı türünde dürüstlük, samimiyet ve sorumluluk duygusu ön planda tutulmalıdır.

Anı yazarken önce konu tespit edilmeli; sonra ya günü gününe tutulan notlar ya da hafızada Anılar, ya günü gününe tutulan notlar hâlinde ya da sonradan hatırlanmak suretiyle yazılır.

Batı edebiyatında en ünlü anı yazarları, *Saint-Simon* (1675-1755) ve *Rousseau* (1712-1778)' dur.

Türk edebiyatında anı türü örnekleri ise şunlardır:

Ziya Paşa : "*Defter-i A'mâl*"; Muallim Naci: "*Ömer'in Çocukluğu*"; Ahmet Rasim: "*Falaka*" ve "*Muharrir, Şair, Edip*"; Halit Ziya Uşaklıgil: "*Kırk Yıl*" ve "*Saray ve Ötesi*"; Hüseyin Cahit Yalçın: "*Edebî Hatıralar*"; Falih Rıfkı Atay: "*Zeytindağı*"

Anılar, genellikle aşağıdaki nedenlerden dolayı yazılır:

- Geçmiş bir kez daha yaşamak ve yazma alışkanlığı kazanmak.
- Anıları unutulmaktan kurtarmak.
- Yok olup gitmesini göze alamadığımız bir gerçeğe kalıcılık kazandırmak.
- Anıyı oluşturan olayı, durumu, yerleri, kişileri söz konusu edip bunları başkalarının bilgi ve yararına sunmak.
- Kamuoyu önünde kendini aklamaya çalışmak, pişmanlık hissini dile getirip içini boşaltmak, bir tür günah çıkarmak.
- Gelecek kuşaklara geçmişten sonuçlar çıkarıp sunmak.
- Gerektiği zaman bir eleştiride bulunmak.
- İnsanoğlunun; yaşantılarını, deneyimlerini başkalarıyla paylaşmak gereğini duymak.

Son yıllarda bu türün örnekleri arasında daha çok yer alan *siyasi anılar*, toplum tarafından büyük bir dikkat ve ilgiyle okunmaktadır. Bilhassa siyasi partilerde üst düzey yöneticiliklerde bulunmuş olanlarca kaleme alınan anılar, tarihe ışık tutması, tarihî bir belge niteliği taşıması bakımından önemli olduğu kadar da yararlıdır.

Örnek metin:

YAHYA KEMAL BEYATLI

Hava, iyiden iyiye kararmıştı. 'Bastonuna dayanarak ayağa kalktı. Bana tekrar elini öptürdü -o zamanlar tramvaya binebildiği için- ağır adımlarla alaca karanlıkta Fatih-Harbiye tramvayına bindi ve Parkotel'in yolunu tuttu.

Bu ilk buluşmadan sonra haftada bir, bazan on beş gün veya ayda bir Parkotel'de veyahut eski Tarabya Otelinde Yahya Kemal'le karşılaştığımız oluyordu. Bu karşılaşmalarda çoğunlukla yanında Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Prof. Vehbi Eralp'i, Salim Rıza'yı buluyordum. Ben bu toplantı ve buluşmaların en genci olarak Yahya

Kemal'in yanında -bir talebe- gibi oturuyor, sadece konuşulanları dinliyordum. Gerçi isimlerini saydığım diğer dostlarımın da gerek oturuş adabı, gerekse söze karışma bakımından benden pek farkları yoktu. Yahya Kemal'in müsaadesi olduğu nisbette en çok Ahmet Hamdi Tanpınar, daha sonra Vehbi Eralp konuşuyor, ara sıra Salim Rıza -başkalarının değil- sadece Yahya Kemal'in şiirlerini okuyordu. Üstad kendi şiirlerini en iyi okuyanlar arasında başta Salim Rıza'yı kabul ediyordu. Edebiyat ve mûsiki sohbetlerinin dışında, Yahya Kemal sırası düşsün düşmesin daimi surette devletten ve hükümet adamlarından kuşkulandır, bazı ortadan, bazan da kulaklarımıza eğilerek: "Benim için ne düşünüyorlar, benim için ne diyorlar?" diye vehimlerle dolu sualler sorardı.

Bir gün içimizden biri, içki sofrasında cesaretlenerek:

- Vallahi üstadım, sizin için imparatorluk şairi, fazla Osmanlı diyorlar, diyecek oldu. Bir baktım Yahya Kemal'in yüzü evvela kızardı, sonra sarardı. Neşesi bir balon gibi söndü, esnemeye başladı.

Bir anda esen bu soğuk havayı düzeltmek üzere rahmetli Ahmet Hamdi:

- İçimizde Yahya Kemal Bey kadar Gazi'yi seven az insan vardır. Kendisi, Cumhuriyet'i kuranlarla birlikte çalışmıştır. Sonra Millî Mücadele yıllarında yazdıklarını okumayan cahiller hep böyle konuşurlar... Bereket versin ki üstad'a komünist demiyorlar....

Deyince Yahya Kemal ağlamakla gülmek arası garip kahkahalarından birini koyuverdi. Ve arkasından uzun uzun öksürdü. Biraz evvelki soğuk hava kaybolmuş, kadehler tekrar doldurulup boşaltılmıştı.

Yahya Kemal'in masasında başkasını methetmekten hepimizi alıkoyan bir hava eserdi. Ancak o medheder, beğenirse biz de tasdik ederdik. Üstad ekseriyetle yaşayanları değil, ölüleri, yahut unutulmuş olanları beğenirdi. Mesela Naili-i Kadim, Taşlıcalı Yahya, Nedim v.b.

Peki bu kadar insan, edib, şair, düşünür kendi fikirlerimizi açık seçik, dobra dobra söyleyemeden, tartışmadan onun etrafında birer figüran gibi neye otururduk? Neye vakit vakit onu otelinde ziyaret eder, beraber kadeh yudumlardık?

Hiç şüphesiz Yahya Kemal her şeyden evvel çok güzel konuşan, sohbetine doyum olmaz bir insandı. Sanattan, edebiyattan, tarihten, musikiden çok iyi anlıyor, kaba güzellikler yanında gizli ve derin güzellikleri bambaşka bir dil ve eda ile telkin etmesini biliyordu. Şarkla Garbı yakından tanıyor, her iki medeniyetin güzel sanatlarındaki özellik ve yaratıcılıklarını, nerelerden gelip nerelere gittiklerini biliyor, daha doğrusu seziyor, düşünüyor ve terkiib edebiliyordu. Zevkte bir yönü ile imparatorluk mimarisinden başlayarak Selçukîleri ve ondan sonraki çağları, şiirde beyit'i, musikide sözsüz besteyi esas tutan Osmanlı idi. Başka bir yönü ile de Fransız Edebiyatının bütün devlerini biliyor, tanıyor, seviyor, Batının büyük musiki ustalarını dinlemese bile onları yaptıkları işin büyüklük ve derinliğini anlayan ve bilen bir dille savunuyordu.

Amacı, Yahya Kemal'in fikir ve sanat kişiliğini incelemekten ziyade, onunla birlikte geçen günlerin anılarını dile getirmekten ibaret olan bu yazı serisinde söz ister istemez bu alana dökülüverdi. Yahya Kemal'in sanat ve fikir hayatını böyle birkaç cümle ile ifade etmeye hiç şüphesiz imkân yoktur. Demek isterim ki biz Yahya Kemal'in etrafında kişiliklerini bir yana bırakıp sadece öğrenmek ve zevk almak için toplanırdık. Sıfat ve hüviyetleri ne olursa olsun hemen herkes onun yanında birer numara idi."

Baki Suha Ediboğlu

11. GÜNLÜK (GÜNCE)

Günü gününe tutulan notlardan oluşan yazılardır.

Bu arada, 'günlük'ün, bugün kimi kaynaklarda bağımsız bir tür olarak ele alındığını belirtmeden geçmeyelim. Ancak biz, günlüğe anının içinde ama ayrı bir başlık altında yer verme gereğini duyduk.

Sanat, edebiyat, siyaset ve bilim çevresinden kimselerin günlükleri, onların yaşantılarına ışık tutmakla kalmaz, çağa ve olaylara da tanıklık eder. Günlükler yalnızca gününbirlik olayları anlatmakla kalmayıp yazarın duygu, düşünce, görüş ve izlenimlerini değişim süreçleriyle birlikte konu edinirken iç dünyasına da ayna tutar.

Günlüklerin, okunabilecekleri endişesinden hareketle- anılarda olduğu gibi- olay ya da durumları bire bir anlatmaları elbette beklenemez. Yazar, kimi tarihleri önemsiz düşüncesiyle atlarken, kimi isim ve olayları da birtakım nedenlerle açıklamaktan çekinir:

Yazar, günlüğüne tarih atarken kimi zaman günlüğü kaleme aldığı mekânı da belirtir.

Batılı tarzda *Şair Nigar Hanım*, *Ömer Seyfettin* gibi isimlerle ve *ruzname* adıyla başlayan günlük tutma alışkanlığı, *Falih Rıfki Atay*, *Salâh Bırsel*, *Nurullah Ataç*, *Oğuz Atay*, *Cahit Zarıfoğlu*, *Cemal Süreya* gibi isimlerle devam edegelmiştir.

Ayrıca Atatürk'ün Anafartalar Savaşı sırasında tuttuğu günlükler ile Samet Ağaoğlu, Nihat Erim gibi siyasî kişilerin kaleme aldığı günlükler bir devrin hem tanığı hem belgeleridir.

Örnek metin:

Günlükler'den

1907

10 Ekim, Yasnaya Polyana

(...)İnsan neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmiyor, ama düşen bir göktaşı ya da “kukuleta” sözcüğünün kökeni üzerine bir tebliğ yazıyoruz.

12 Ekim, Yasnaya Polyana

Sağlığım iyi, ruhumsa cennette- ya da hemen hemen cennette. Sevgi içinde yaşamak gittikçe benim ikinci mizacım hâline geliyor. Bu beni son derece mutlu ediyor.

26 Ekim, Yasnaya Polyana

Uzun süredir -üç hafta ya da daha uzun bir süredir- moralim çok bozuktur.

Tolstoy